

РІЗНОВИДИ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА «ПЕРВЕРЗІЯ»

Дяченко Наталія Миколаївна

канд. філол. наук, доцент

Кафедра української мови та методики її навчання

Ус Софія Василівна

здобувачка вищої освіти магістерського рівня

ННІ філології та журналістики

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Об'єктом синтаксичних студій є вивчення мови з позицій об'єднання лексем у єдине структурне ціле та вивчення таких конструкцій, їхньої структури, функціонального наповнення й сенсу, який вони передають.

Речення як основна одиниця синтаксису є структурно-варіабельним утворенням за якістю та наявністю об'єднаних членів. Зокрема, за архітектонікою: за наявністю підмета й присудка або головного члена речення, співвідносного з підметом чи присудком, наявністю й типом другорядних членів речення або їх відсутністю; за морфологічним вираження членів речення, їхньою семантикою, кількістю та якістю репрезентованих ними граматичних категорій, інших характеристик кожного слова як складника висловлення.

Актуальність вивчення функціонально-стилістичного використання синтаксичних конструкцій у сучасній прозі як складника синтаксису зумовлена тим, що його одиниці є виразниками ціннісних орієнтацій автора та української лінгвокультурної спільноти загалом.

Синтаксична організація художнього тексту була об'єктом наукового інтересу лінгвістів протягом тривалого часу. Особливості функціонування синтаксичних одиниць у прозових творах досліджували такі вчені: Г. Удовиченко, О. Безпалько, В. Мариниченко, А. Поповський, І. Уздиган, С. Єрмоленко, А. Загнітко та ін. До найновіших праць зі стилістичного синтаксису належать роботи Д. Данильчука «Особливості синтаксису поетичної мови Василя Стуса», І. Дегтярьовій «Стилістичний синтаксис постмодерної прози», Н. Івкової «Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі» та ін.

На думку Н. Гуйванюк, Д. Данильчука, Н. Іваницької, А. Поповського, саме прозовий синтаксис може повноцінно показати унікальний стиль письменника. С. Єрмоленко зауважує, що синтаксична своєрідність індивідуального мовлення не вичерпується поняттями фігурального чи поетичного синтаксису. Вона здатна охопити всю синтаксичну організацію тексту, його композиційну єдність, тобто закінчений прозовий твір загалом [3, с. 3–4].

Юрій Андрухович – одна з найвизначніших постатей сучасної української літератури. Він добре відомий українському читачеві своїм неповторним

стилем письма, який поєднує в собі різноманітні літературні традиції та експерименти. Письменник є одним із найяскравіших представників постмодернізму в українській літературі. Для його творів характерне цілеспрямоване використання цитат, алюзій, переосмислення текстів інших авторів; гра зі стилями, жанрами, мовними засобами; змішування різних культурних шарів, історичних епох; критичне ставлення до традиційних уявлень про світ, історію та літературу.

Проаналізувавши граматичну будову речень, особливості текстотворення роману Юрія Андруховича «Перверзія», ми визначили певні закономірності та основні стилістичні засоби організації тексту. Зокрема, автор активно використовує односкладні речення – такі, у яких наявний один головний член, що виступає носієм головної ознаки речення – предикативності [4, с. 62]:

- означено-особові: «Прошу третю канцелярію дослідницько-пошукового підвідділу з'ясувати, до чого це було мовлено» [1], «Отож – рушаймо!» [1] – у тексті виконують переважно інформативну функцію, тобто окреслюють події твору та дії головних героїв;

- неозначено-особові: «Так нарешті опиняються в переповненому людом помешканні, обкуреному й обкадженому всілякими екваторіяльними пахощами, підсвіченому зеленими і червоними лампами, де всі без винятку співають...» [1] – автор використовує такий тип речень переважно для підсумовування або висловлення загальних думок, що схожі на умовиводи та мають напівметафоричне значення: «Ступінь за ступенем робляться дедалі посвяченішими у велике безглуздя повторів і самоповторів» [1].

- безособові: «Було виконано близько восьми-дев'яти українських пісень переважно народного змісту» [1] – речення цього типу присутні, коли підмет (суб'єкт виконання дії) не є важливим для загального сюжету, але виконані дії допомагають краще зрозуміти загальну картину дійсності: «Покій було перетворено в залиту вогнями залу» [1].

- номінативні: «Сіре небо» [1]; «Облізлий сніг» [1]. Такі односкладні речення здебільшого непоширені та найбільш широко репрезентовані у досліджуваному матеріалі, автор використовує їх для загального опису ситуації та створення ефекту динамічності, фрагментарності, фотофіксації – «Вежі. Ворони над ратушею. Черепиця. Жовті мури» [1], а подекуди театральності й сюрреалізму: «Урочисте відкриття семінару. З'ява учасників. Прибуття гондол. Сюрреалізм людських стосунків. Загальний тост» [1].

Прості речення в аналізованому творі набувають різного стилістичного забарвлення залежно від багатьох чинників: порядку слів, інтонації, способів вираження членів речення, поширеності, ускладненості, одно / двоскладності граматичної основи, повноти / неповноти речення.

За наявністю необхідних членів речення в досліджуваному творі переважають повні – це тип речень, у яких містяться головні (обов'язково і підмет, і присудок) та всі необхідні для розуміння змісту викладеного другорядні (додаток, означення, обставина) [2], наприклад: «Контроль паспортів на перевалі Бреннеро тривав не довше трьох хвилин» [1].

За наявності чи відсутності ускладнювальних компонентів у тексті роману переважають неускладнені речення: «Потроху збирається й шоста» [1]; «В парі моя доленька» [1].

Водночас у тканині твору досить багато речень з ускладнювальними компонентами:

- однорідними підметами: «Залишаються зі мною (в мені?) якісь лише тьмяні подвір'я, коридори, вогкі мансарди, кульбаби столочені, незасипані рови, повапновані стовбури...» [1] – прикметно, що перед конкретно перерахованими та деталізованими підметами для створення контрасту в зображуваному явищі чи ситуації автор часто використовує слова-«підсилювачі»: «якісь лише», «зовсім непримітні», «всього лиш» [1];

- однорідними присудками: «Вона стояла у брамі під ліхтарем і виглядала з натовпу необхідне їй обличчя» [1] – такі присудки виражають одночасність або послідовність дій у творі;

- однорідними додатками: «Тут і там походжають довкола них знані у світі люди, серед яких не можу не розпізнати кількох (відразу!) міністрів, стриптизерку, гіпнотизерку, матадора, терориста, примадонну і кардинала» [1] – автор перераховує велику кількість деталей або образів, наповнюючи простір художнього твору героями чи предметами, створюючи ефект натовпу, заповненості, сюрреалізму, карнавалу;

- однорідними обставинами: «Не доходячи ще до університету і Тріумфальної брами, я відчув, що починається весна» [1] – для зображення кількох місць, часових проміжків, просторових локацій одночасно;

- однорідними означеннями: «Кілька типів з оленячими і бичачими рогами на головах, підтанцювуючи, виносять на середину кімнати священний повстяний килимок (у нас об такі ноги витирають)...» [1] – опис різноманітності побуту або атмосфери через однорідні члени речення;

- відокремленими членами речення: «Так нарешті ми опиняємося в переповненому людом помешканні, обкуреному й обкадженому всілякими екваторіяльними пахощами, підсвіченому зеленими і червоними лампами, де всі без винятку співають...» [1] – Ю. Андрухович доволі часто використовує саме такий спосіб передання думок, повідомляючи деталі загальної картини, проте звертає таким чином на ці деталі увагу, наголошуючи, що в загальній сюжетній картині вони є важливими.

Лєвова частка художнього тексту, на основі якого було здійснено дослідження, належить складним реченням. Елементарною складною (біпредикативною) називають таку конструкцію, яка складається з двох предикативних одиниць. У романі репрезентовано різні види таких речень, зокрема:

Складнопідрядні:

- означальні: «О годині десятій дня, видивляючись із вікна в ясну на рідкість перспективу Канале ді Сан Марко і П'яцетти з двома її сирійськими колюмнами, зауважую спритну і легку моторівку, котра викермовує з-поза Фондамента делля Салюте і митниці» [1] – підрядна частина виконує функцію

розгорнутого означення до того, про що автор каже в першій частині. Такі речення є найбільш поширеними з-поміж складних складнопідрядних;

- з'ясувальні: «Показуючи Респондентові просвітлений Ка'Пезаро, я не забула сказати, що в ньому містяться відразу дві галереї...» [1] – підрядна частина пояснює слово, образ або ситуацію, про яку йдеться, тоді, коли вона потребує додаткових коментарів;

- обставинні: «Ринку, позаяк Ведмідь Тоталітаризму, повипускавши офіри свої нібито в Новий Лад, насправді пантрує нічим Пантера кожну Зернину їхньої Помилковости, аби за найменшої нагоди повернути навспак Колесо Історії» [1] – використовуючи такі речення, автор повідомляє додаткові деталі, що стосуються способу дії, часу, міри та ступеня вияву зображуваного тощо.

Безсполучникові: «Зі слів Респондента роблю висновок: Респондент уже кимось поінформований про – нині у стінах Корнер делля Регіна міститься ломбард» [1] – виконують функцію узагальнення та підсумовування в тексті, а також повідомляють коротко основні факти про те, що саме автор хотів зазначити і на що варто спрямувати увагу читачеві.

Неелементарні конструкції із різними типами синтаксичного зв'язку: «Я відповідала на це, що Венецію змушені були заснувати втікачі, рятуючись на островах від гуннів та лангобардів; що (...); що (...); що (...); що (...); що ояснений палац позаду нас – то, власне, і є Ка'д'Оро, де у внутрішньому дворі, вимощеному цеглою, з рудими стінами, на тлі яких вимальовуються біло мармурові сходи, влітку 86-го року я бачила живого єдинорога, а був то єдиноріг тужноголосий, себто unicornis absurdus – майже ніде не згадуваний і не описуваний напівпримарний підвид, – і він торкнувся мого лона; що я тільки зараз помітила, наскільки в нього, Респондента, довгі красиві пальці» [1] – автор використовує нагромадження однорідних підрядних частин для зображення варіативності, сюрреальності, нелінійності та карнавальності сюжету.

Отже, представлені в досліджуваному романі синтаксичні одиниці засвідчують використання автором різноманітних типів простих та складних речень для вираження власних думок як ознаки взаємопов'язаних ситуацій, що висловлені за допомогою тих чи тих семантико-синтаксичних відношень і, насамперед, творення нетривіального постмодерного тексту. Прості речення повідомляють інформацію, загальну атмосферу чи описують дії героїв твору. Складні речення, залежно від настанови автора, роблять мовлення уповільненим, плавним, допомагають читачеві уявити образну, конкретно-чуттєву картину чи, навпаки, занурюють читача в атмосферу динамічності, ірреальності, карнавалу, детективу. Використання складних конструкцій із різними типами зв'язку дає змогу передати багатопланові, часто досить заплутані, смислові й емоційні відтінки мовлення, складну нелінійну архітектоніку постмодерністського тексту.

Список використаних джерел

1. Андрухович Юрій “Перверзія”, режим доступу: Перверзія (Юрій Андрухович) - Читати Онлайн (uabook.com.ua) (дата звернення 29.08.2024)

2. Двоскладне речення. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um198.htm> (дата звернення: 13.04.2024).
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
4. Загнітко А. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій. Лінгвістичні студії. № 11. С. 135–147.